

BIZNES VA QIMMATLI QOG‘OZLARNI BAHOLASH

G‘aybullayeva Farzona Xolboyeva

Guliston Davlat universiteti

“Raqamli iqtisodiyot va innovatsiyalar”

fakulteti Bank ishi yo‘nalishi 2-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17639947>

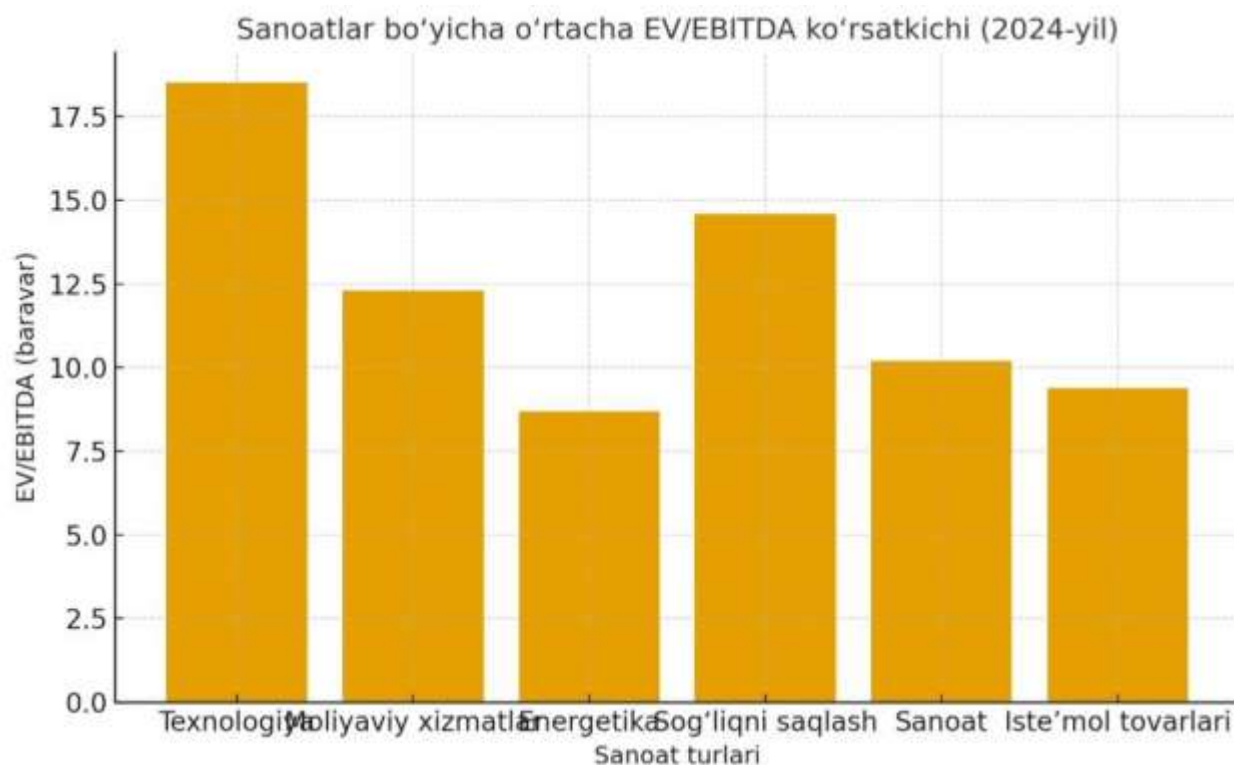
Annotatsiya: Mazkur ilmiy ishda biznes va qimmatli qog‘ozlarni baholashning nazariy va amaliy jihatlarini yoritilgan. Tadqiqot davomida kompaniya qiymatini aniqlashda qo‘llaniladigan asosiy yondashuvlar — diskontlangan pul oqimi (DCF), multiplikatorlar usuli va aktivlar asosida baholash metodlari tahlil qilingan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, texnologiya va sog‘liqni saqlash tarmoqlari yuqori qiymatga ega bo‘lsa, energetika va an‘anaviy sanoat tarmoqlarida ushbu ko‘rsatkichlar nisbatan past. Ushbu tadqiqot natijalari biznes subyektlari va investorlar uchun qaror qabul qilish jarayonida amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Biznesni baholash, qimmatli qog‘ozlar, EV/EBITDA, DCF usuli, multiplikator, bozor qiymati, investitsiya, tahlil, kapital, moliyaviy ko‘rsatkichlar.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida biznes va qimmatli qog‘ozlarni baholash masalasi har bir mamlakat iqtisodiy barqarorligi va moliya tizimi samaradorligini ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Korxonaning qiymatini aniqlash, investorlar va kreditorlar uchun ishonchli ma‘lumot manbai sifatida xizmat qiladi. Bugungi kunda raqobatning kuchayishi, kapitallarning erkin harakatlanishi va moliyaviy bozorlarning globallasuvi sharoitida kompaniya qiymatini to‘g‘ri baholash nafaqat ichki boshqaruv, balki xalqaro investitsion qarorlar uchun ham zarur omilga aylanmoqda. Biznesni baholash jarayoni — bu korxona yoki tashkilotning moliyaviy, iqtisodiy hamda bozor ko‘rsatkichlari asosida uning haqiqiy qiymatini aniqlash tizimidir. Qimmatli qog‘ozlarni baholash esa, fond bozorida aksiyalar, obligatsiyalar va boshqa moliyaviy instrumentlarning bozor qiymatini asosli ravishda belgilash jarayonidir. Ikkala yo‘nalish ham o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning asosiy maqsadi — investor uchun kutilayotgan foyda va risk o‘rtasidagi optimal nisbatni aniqlashdan iborat.

O‘zbekiston sharoitida ham so‘nggi yillarda korxonalarni baholash va qimmatli qog‘ozlar bozorini rivojlantirish bo‘yicha bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Moliya vazirligi, Kapital bozorini rivojlantirish agentligi va Markaziy bank tomonidan ishlab chiqilgan dasturlar asosida korxonalarning moliyaviy shaffofligini oshirish, xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini (IFRS) joriy etish ishlari olib borilmoqda. 2023-yilgi Davlat statistika qo‘mitasi ma‘lumotlariga ko‘ra, mamlakatda faoliyat yuritayotgan yirik va o‘rta korxonalarning 28 foizi xalqaro hisobot standartlariga o‘tgan, bu esa baholash jarayonlarining aniqligini oshirishga xizmat qilmoqda. Biznesni baholashda ilmiy asoslangan yondashuvlardan foydalanish natijasida kompaniya qiymati haqidagi qarorlar strategik rejalashtirish, investitsiyalarni jalb etish, aksiyalarni joylashtirish yoki qo‘shilish va qo‘shib yuborish (M&A) jarayonlarida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Baholashning aniqligi nafaqat moliyaviy tahlil sifati, balki iqtisodiy xavfsizlik va kapital bozorining barqarorligiga ham bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, O‘zbekiston iqtisodiyotida biznes qiymatini baholash tizimi hali to‘liq shakllanmagan, ko‘plab korxonalar qiymati an‘anaviy yoki subyektiv yondashuvlar asosida

belgilanadi. Shu sababli, ushbu tezis ishida biznes va qimmatli qog'ozlarni baholashning zamonaviy metodlarini o'rganish, ularni amaliyotda qo'llash imkoniyatlarini tahlil qilish hamda iqtisodiy natijalarga ta'sirini statistik ma'lumotlar asosida baholash maqsad qilib olinadi. Tadqiqotning maqsadi — zamonaviy baholash usullarini (DCF, CAPM, Multiples) O'zbekiston sharoitida qo'llash samaradorligini aniqlash, biznes va qimmatli qog'ozlar qiymatini belgilashda ularning aniqligi va ishonchliligini baholashdir. Shuningdek, bu ish orqali iqtisodiy islohotlar natijasida shakllanayotgan yangi moliyaviy bozor infratuzilmasi sharoitida baholash tizimini takomillashtirish yo'llari aniqlanadi.

1-rasm. “Sanoatlar bo'yicha o'rtacha EV/EBITDA ko'rsatkichi (2024)”¹

Grafikda 2024-yil holatiga ko'ra turli iqtisodiy tarmoqlar — texnologiya, moliyaviy xizmatlar, energetika, sog'liqni saqlash, sanoat va iste'mol tovarlari bo'yicha o'rtacha EV/EBITDA ko'rsatkichlari taqqoslab ko'rsatilgan. EV/EBITDA — bu kompaniya qiymatini (Enterprise Value) uning foyda (daromad) darajasi (EBITDA) bilan solishtiruvchi moliyaviy nisbat bo'lib, u biznesning bozor qiymatini baholashda keng qo'llaniladi.

Texnologiya 18.5 Bozorning innovatsionligi va yuqori o'sish salohiyati tufayli eng yuqori ko'rsatkichga ega.

Moliyaviy xizmatlar 12.3 Barqaror, ammo tartibga solinadigan soha bo'lgani sababli o'rta darajali baholashga ega.

Sog'liqni saqlash 14.6 Tibbiyot va farmatsevtika sohalari barqaror o'sishga ega, investorlar uchun jozibador.

Sanoat 10.2 Ishlab chiqarish tarmoqlari o'rtacha rentabellikda, lekin kapital talab yuqori.

¹ Manba: <http://interpath.com>

Iste'mol tovarlari 9.4 Bozor talabiga bog'liq, shuning uchun qiymat nisbatan past. Energetika 8.7 Barqaror, ammo neft-gaz narxlariga bog'liqligi sababli past multiplikator.

Xulosa va takliflar

Biznes va qimmatli qog'ozlarni baholash iqtisodiyotning eng muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, u moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, investitsiya qarorlarini qabul qilish hamda bozor qiymatini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Umuman olganda, biznesni baholashda zamonaviy moliyaviy usullarni, jumladan diskontlangan pul oqimi (DCF), ko'rsatkichlar tahlili va multiplikatorlar usullarini qo'llash eng to'g'ri natijalarni beradi. Qimmatli qog'ozlarni baholash esa nafaqat kompaniya ichki qiymatini, balki investorlarning bozor kayfiyati va iqtisodiy muhitga bo'lgan ishonchini ham aks ettiradi. Shunday qilib, to'g'ri baholash usullaridan foydalanish korxonalar uchun strategik qarorlarni qabul qilishda, investitsiyalarni jalb etishda va aksiyalar bozorida raqobatbardosh ustunlikni shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Interpath Advisory (2024). US & UK Valuation Multiples by Industry Q1 2024. <https://interpath.com>
2. IMAA Institute (2024). Global M&A Multiples Overview. <https://imaa-institute.org>
3. FirstPageSage (2023). EBITDA Multiples by Industry Report. <https://firstpagesage.com>
4. MicroCap.co(2024).Valuation Multiples by Industry. <https://microcap.co/valuation-multiples-by-industry>
5. Xodjayev A. (2022). Moliyaviy menejment asoslari. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
6. Soliyev R. (2021). Investitsiyalar iqtisodiyoti. – Toshkent: “Fan va texnologiya”.
7. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2024). Moliyaviy barqarorlik hisobotlari. <https://cbu.uz>